

VÅDE LAVBUNDSJORDE rummer masser af muligheder

Ved at opgive at dyrke de våde lavbundslande kan vi med et slag reducere frigivelsen af drivhusgasser, øge biodiversiteten, reducere kvælstoftransporten til havet og nedbringe risikoen for oversvømmelser. Men vi har brug for at sammentænke alle disse aspekter i stedet for at fokusere på det mest dagsaktuelle?

Filsø ved Varde. 160 år efter den første og 60 år efter den tredje afvandning af Filsø i 1951 var de dyrkede lavbundslande blevet så fugtige, at man valgte at sælge arealerne til Aage V. Jensen Naturfond, som i 2012-2013 genoprettede den nye Filsø. På fotoet er vandet på vej ind over kornstubbene og genskaber hurtigt en rig natur.

Foto: Theis Kragh

Forfatteren

Kaj Sand-Jensen er professor ved Ferskvandsbiologisk Sektion, Biologisk Institut, Københavns Universitet
ksandjensen@bio.ku.dk

Lavbundslande bliver vådere overalt i landet. Det er uundgåeligt, da mere nedbør, stigende grundvandstand og øget havniveau vil gøre det stadig mere vanskeligt at bortlede vandet i fremtiden. Oveni synker de drænedes jorde, fordi det organiske materiale nedbrydes af mikroorganismer, når der kommer ilt ned i jorden.

Denne udvikling forløber under højrostedede debatter og forslag fra vandlidende bønder om at udgrave åerne. En sådan regulering kræver omfattende vurderinger og at indgrebene ikke strider mod bestemmelser i vandløbsloven, paragraf 3 beskyttelse mv. Men presset har tidligere medført flere udsigtsløse indsatser for at undgå det endegyldige: At man må opgive at dyrke korn på betydelige lavbundsarealer, som man drænedes og tog under plov for mange år siden, men som nu har sat sig så meget, at vandet ikke kan ledes bort, når grundvandet og åvandet står højere end jorden. Flere kommuner praktiserer i dag mange årlige grødeskæringer

for at holde vandstanden nede i sætningsramte jorde uden, at det har løst dyrkningsproblemerne, mens vandløbenes natur og kommunekasserne har måttet lide.

Arealet af dyrkningsusikre lavbundslande er stort. Der ligger omkring 170 tusinde hektar lavbundslande langs danske vandløb, søer og kyster, hvilket svarer til 4% af Danmarks samlede areal og 7% af landbrugsarealet. Dem vil landbruget gerne sælge eller veksle til dyrknings sikre højbundslande. Det åbner positive muligheder for natur og miljø. For lavbundslandene har potentiale til på en og samme tid at give os mere natur, binde CO₂, tilbageholde kvælstof og afhjælpe problemerne med oversvømmelser.

Ved vedtagelse af Landbrugspakken i foråret 2016 var mediernes og politikernes fokus på havets kvælstofforurening. Ved Folketingsvalget i juni 2019 var fokus skiftet til klima og CO₂. Og nu i februar i 2020 er blikket stift rettet mod den højeste nedbør i de seneste 150 år, på tre gange over normalen og de

store oversvømmelser, som den har udløst især i Jylland. Ind imellem alt dette popper det op, at biodiversiteten står i sin hidtil største krise nogensinde både nationalt og globalt. Mere end nogensinde viser det os, at landet er af lave, og vi bør tænke i alle disse aspekter samtidigt og søge integrerede løsninger, i stedet for at stirre os blinde på eksempelvis klimaaspektet eller oversvømmelserne, som der desværre ofte er en tendens til.

Mere vand i landskabet

Et blik fra oven i februar 2020 viser vand overalt i det danske landskab. Månedens nedbør er tre gange større end langtidsnormalen, og der strømmer tilsvarende mere vand gennem vandløbene. Langs Gudenå er der oversvømmelser i Silkeborg, Storå oversvømmer dele af Holstebro, og Ribe Å har oversvømmet dele af Ribe. På de fleste tidspunkter er det attråværdigt at have sit hus beliggende tæt på åer og søer, men lige i februar 2020 ønsker man, måske, at man ikke havde bygget så tæt på det våde element. Lavbundslandene langs

vandløbene i landbrugslandet står mange steder under vand og selv på højjordene ser man blankt vand som tegn på, at nedbøren falder hurtigere end jorden kan opsuge den. For at mindske risikoen for oversvømmelser foreslår ferskvandsbiologen Bent Lauge Madsen at give åen mulighed for igen frit at slynge sig i ådalen og oversvømme den i våde vintre. Lauge Madsen peger på at øge magasinkapaciteten for vandet i moser og vådområder i åens opland samt forlænge vandets opholdstid i landskabet, så risikoen for oversvømmelser på marker og i byer mindskes længere nede ad vandløbet. Især oversvømmelse i byer koster meget store tab. Det er derfor nødvendigt at vurdere hydrologien i hele åens opland og længde, så man ikke lokalt træffer beslutninger, som øger risikoen for oversvømmelser andre steder. Kommunerne må arbejde sammen og finde reelle løsninger fremfor at lytte til de selvbestaltede eksperter, som angriber kommunale forvaltninger og beklikker faglige eksperter fra velrenommerede konsulentfirmaer for i stedet på et tyndt

fagligt grundlag at foreslå at grave åerne op og slå mere grøde. Hvis åer og vådområder får mulighed for at overtage de nære omgivelser, indebærer det samtidigt gevinster for tilbageholdelse af kvælstof, for mindre CO₂ frigivelse og højere biodiversitet i vand og på land. Man kan således tilstræbe en planlægning og optimering af de fire formål, som både tager hensyn til indbyrdes synergier og modsætninger.

Natur og biodiversitet

De 170 tusinde hektar lavbundsjord svarer i størrelse til cirka 50 % af det nuværende, danske naturareal. Ved etablering af blandet lysåben og skovdækket fugtig eller våd natur ved søer og vandløb vil der kunne ske en meget stor og reel forøgelse af landets naturareal og biodiversitet. Af hensyn til maksimal CO₂-reduktion kan sumpskov med el, ask og eg være at foretrække, eller galleriskov langs vandløbene. Vi har meget lidt natur af denne type, som er rig på insekter, svampe og visse fugle. Sumpskov er genoprettet i naturreservater langs Elben ovenfor Hamborg af hensyn

til biodiversitet og rekreative formål og, helt afgørende, for at reducere risikoen for oversvømmelse af millionbyen. Man fjernede digerne langs Elben, som tidligere stuede vandet op til mere end 7 meter over normalt niveau og udløste voldsomme oversvømmelser i Prag og Hamborg under store afstrømninger. Uden digerne vil Elben kunne oversvømme sumpskov og, efter aftale med og kompensation til landbruget, de permanente græsarealer.

Sumpskov kommer af sig selv langs danske vandløb, hvis arealerne passer sig selv. Men de fleste vil sikkert foretrække både skov og lysåbne områder. Da lavbundsjordene gennemgående er næringsrige vil de halvfugtige arealer hurtigt gro til med høje urter, buske og træer, hvis de får lov til at passe sig selv. Vedvarende græsning med store vilde dyr, husdyr eller maskinel slåning er derfor nødvendig, hvis der også skal være udsyn over en lav lysåben engvegetation med de mange planter, sommerfugle og engfugle, som følger med. For at spare penge kan man fristes til at

Skals Å i Himmerland i sensommeren 2018. Kraftig nedbør har oversvømmet lavbundsjord langs åen. På fotoet strømmer vandet tilbage til åen. Foto Jens Chr. Schou.

Den fugtig ellesump er ret lysåben med grønne urter i bunden. En af sjældenhederne er tørveviol. Foto Jens Chr. Schou.

parkere overskydende vand i områder, hvor der allerede eksisterer eller er fremtidige muligheder for artsrig, lysåben natur. Men denne høje artsrigdom kan ikke opnås, hvis næringsrigt åvand tilføres. Til gengæld fører øget vandstand i sumpskov eller oversvømmelse af arealer med vedvarende græs ikke til tilsvarende tab af kvalitet eller udbytte. Derfor er det vigtigt at tage hensyn til modstridende interesser.

Stort potentiale for CO₂-reduktion

Vedrørende klimaet kan udtagning af dyrkningsusikre jorde, der forvandles til halvfugtige og vanddækkede vådområder, nedsætte udledning af drivhusgasser og tilbageholdelse af organisk kulstof svarende til et estimat på netto 2-5 millioner CO₂-ækvivalenter per år. Til sammenligning er den ønskede reduktion for landet i 2030 på 28 millioner CO₂-ækvivalenter. Potentialet for CO₂-reduktion ved skiftet fra drænedede marker til våd og halv-våd natur er altså meget betydeligt. Men vi mangler præcise tal for, under hvilke forhold kulstoftilbageholdelsen i jorden og reduktionen af CO₂-frigivelsen til luften bliver

optimal samtidig med, at man tilgodeser højere biodiversitet, større kvælstoftilbageholdelse og reducere risiko for oversvømmelser.

Tilbageholdelse af næringsstoffer

I februar 2016 vedtog de borgerlige partier Landbrugspakken, som stoppede 30 års indsats for at reducere næringstilførslen til jord, ferskvand og havet. Med pakken ophørte kravet om dyrkningsfrie bræmmer langs vandløbene, der kunne tilbageholde næringsstoffer og pesticider og sikre en smule natur i agerlandet. Nu er det fordelagtigt for landbruget at søge andre økonomiske løsninger ved at give afkald på dyrkningsusikre lavbundsjorder, som så i et ukendt omfang kan erstatte den næringsreduktion, som forsvandt ved opløjning af de udyrkede bræmmer. Når gødsningen af lavbundsjordene ophører, vil de, i hvert fald efter nogle år, skifte fra at frigive næringsstoffer til i stedet at optage dem og dermed mindske næringstilførslen til havet. Effekten må være meget betydelig.

Diskussionen om lavbundsjordernes fremtid efterlader mange

spørgsmål om forskning og planlægning. Tvunget af oversvømmelser langs Gudenå er de syv kommuner langs åen i februar 2020 blevet enige om at arbejde for en fælles løsning, som de håber Miljøministeren vil støtte. Beslutningstagere har tendens til at lægge sig mest op ad det emne, som lige nu har størst mediebevågenhed, og hvor borgerne råber højest. Det er istedet vigtigt at følge sagkundskaben og samtænke effekter på klima, biodiversitet, næringsstoffer og oversvømmelser, når eller hvis lavbundsjordene efter mange års tjeneste i landbruget, leveres tilbage til naturen. Men selv om beslutningstagerne skal indrage forskere og faglig rådgivere, så ved de ikke alt. Der mangler således egentlige målinger af CO₂-udskillelse og biodiversitet i fremtidige vådområder samt samlede vurderinger af kapaciteten for tilbageholdelse af vand og næringsstoffer. Derfor bør fremtidige forskningsprogrammer, udover fokus på feltstudier af CO₂ og biodiversitet, også lægge op til integrerede analyser og de praktiske muligheder, som ophør af dyrkningen på lavbundsjordene kan tilbyde ■